

lenkového dědictví, a je tedy projevem metodologického etnocentrismu; b) také synkretičnost je neodmyslitelnou součástí jakéhokoliv náboženství, a tedy i dnešních forem náboženského života, c) pro další studium by bylo jistě zajímavé otevřít téma, které bych nazval jako „věroučná inkongruence“, tedy fakt, že například lidé, kteří se prohlašují za katolíky, současně věří, že se člověk může narodit v jakékoliv formě života na tomto světě nebo kdekoli jinde (podle výsledků DIN je to asi jedna čtvrtina katolíků), nebo když protestanté věří, že amulety přinášejí štěstí (u některých českých protestantských církví je to až polovina respondentů). Tato věroučná inkongruence může mít řadu dalších podob, které však z dosavadních kvantitativních šetření nelze vyčíst, ale v každodenním životě nejsou nijak překvapivé (např. když pravidelně praktikující katolická vysokoškoláčka je aktivní propagátorka homeopatické léčby nebo když protestantský kazatel cvičí jógu).

Jsem přesvědčen, že při sociologickém studiu náboženství je pro pochopení jeho proměnlivosti a různorodosti vhodné změnit dosavadní perspektivu a přistupovat k němu jako k jednomu z projevů sociálního jednání. Z tohoto důvodu se mi jeví jako vhodný heuristický a analytický nástroj koncept individualizace (je však nutno jej odlišovat od privatizace a subjektivizace) a detradicionalizace (autorky tento termín používají, avšak bez jakéhokoliv vysvětlení (dokonce jej používají jako synonymum k „alternativní religiozitě“ či „spiritualitě“ – s. 18), což je škoda, protože jeho rozpracování by jim možná otevřelo jiný pohled na získaná data).

Je možné, že v této perspektivě se stnou některá data z dosavadních kvantitativních šetření jen stěží použitelná. Proto je nejvhodnější doba k přípravě nově (jinak) pojatého kvantitativního šetření.

Z technického pohledu lze knize vyčíst jen několik drobných jazykových chyb. Otázku však vyvolává celková koncepce

publikace. Nejen že nebyla využita většina dat z realizovaného výzkumu (což je rozhodně velká škoda), ale především svým charakterem jde fakticky o jednu rozsáhlejší časopiseckou studii (odmyslíme-li si závěry a úvody jednotlivých kapitol, které opakují již několikrát řečené, některé příliš detailní technické informace apod., zjistíme, že faktický rozsah textu není příliš velký). Zdá se však, že tato praxe je neodmyslitelnou součástí dnešního nastavení vědeckého provozu (RIV, vykazování výsledků grantů, financování vědeckých institucí apod.). To však nemusí znamenat, že se s ní musíme smířit.

Knihu považuji za dobrý příspěvek k formování české sociologie náboženství. Je vhodným vstupem pro mnohé zájemce o informace o aktuální náboženské situaci u nás, i když možnosti, které nabízejí dosavadní kvantitativní šetření, nebyly v této publikaci náležitě využity. Navíc jsem přesvědčen, že statistika je dobrým pomocníkem, ale špatným pánem a že přizpůsobování se dnešním poměrům vědeckého provozu by mělo mít své hranice.

Dušan Lužný

Tim Edwards (ed.): *Kulturální teorie: Klasické a současné přístupy*
Praha, Portál 2010, 368 s.

Recenze sborníku editora Tima Edwardse *Kulturální teorie: Klasické a současné přístupy*, který vyšel v nedávné době v nakladatelství Portál, se nepíše snadno. Je potěšující, že byla k českému vydání připravena kniha, která rozšiřuje zdejší spíše skromnou knihovnu kulturálních studií o texty, jež pokračují dosud oblíbenou perspektivu mediálních studií a ukazují, jak se studia kultury inspirovala sociologií. Na druhé straně ovšem nešťastný překlad podpořený odbytou redakční prací knize ubírá tolik, že se jako rozumnější jeví sáhnout po anglickém originálu. Začínat recenzi výčtem překla-

datelských přešlapů skutečně nebývá zvykem. V tomto případě je ale potřeba předkládané knize takovéto kritické zrcadlo nastavit tím spíše, že právě úroveň kulturní produkce je jedním z jejích stěžejních témat. Čtenář alespoň částečně obeznámený se základními teoriemi a pojmoslovím kulturních přístupů se totiž při čtení recenzovaného sborníku ocitá uvnitř triády produkce – text – publikum, ve které je neobvyklou měrou vybízen ke kritickému dekódování nejen textu samotného, ale především jeho vzniku.

„Konatelé“ (s. 128) namísto *aktérů*, volně zaměňování pojmů *objekt* a *předmět* (s. 171), Baudrillardův koncept *hyperreality* přeložený jako „hyperskutečnost“ (s. 222) a mnoho dalších pojmových nesrovnalostí ukazuje na nedostatečný lektoring překladu. Stylisticky úsměvné obraty, kterými je text nabit, jako „(j)eho bakalářská studia byla následována magisterským titulem“ (s. 122), „rámec, v jehož rámci“ (s. 238) apod., jsou jen čtenářsky nepřívětivé. Daleko závažnějším problémem je ovšem velmi časté posouvání či přímo zastírání smyslu původního textu. Příkladem může být následující věta z originálu: „The key implications of this globalization have been drawn out in what Giddens, following Beck (1986), sees as a ‚risk society‘.“ (Tim Edwards (ed.). *Cultural Theory. Classical and Contemporary Positions*. London: SAGE 2007, s. 99) přeložená jako: „Klíčové důsledky této globalizace se prohlubují v tom, co podle Becka (1986) Giddens vidí jako ‚rizikovou společnost‘.“ (s. 140) Tedy jako by Beck hovořil o Giddensově rizikové společnosti, nikoli naopak, jak je uvedeno v originálu a rovněž všeobecně známo. Takovýchto přehmatů najdeme bohužel v celé knize až příliš mnoho.

Nelze se ale zaobírat jen nesrovnalostmi překladu, jakkoli výrazně v tomto případě utvářejí celkový dojem z publikace. Je třeba říci, že jednotlivé texty jsou natolik hutné, že rozhodně stojí za přečtení, a adekvátní míra, ve které by zasluhovaly být

jednotlivě rozebrány, přesahuje formát recenze. Proto se zde zaměříme především na formální poznámky ke sborníku jako celku a reflexi jeho, řekněme, „aplikačních“ možností. Obsah sborníku stručně a výstižně shrnuje sám editor hned v úvodní kapitole a v českém vydání navíc najdeme čtivou předmluvu Ireny Reifové, která editorický počín Tima Edwardse reflektuje. Ani v této recenzi se ale nevyhneme alespoň krátkému shrnutí už v knize samotné dvakrát reprodukováného obsahu, a nahraje-me tak jedné z kritických póz sociologie i kulturních studií o zbytečné nadprodukcí textů.

Edwards zvolil členění do tří podobně rozsáhlých oddílů. První z nich je věnován klasickým sociologickým teoriím, které hrály pro utváření teorií kultury stěžejní roli. Hlavním tématem je zde marxismus jako ambivalentní zdroj inspirace a zároveň základní kámen, vůči kterému se kulturní teorie začaly vymezovat. Představeny jsou samozřejmě frankfurtská (Douglas Kellner) a birminghamská škola (Chris Rojek), mile překvapí zařazení pojednání Chrise Rojeka o Simmelově kulturní sociologii, v podání Johna Scotta je zde rozebráno i dědictví, které kulturním studiím zanechal Anthony Giddens. Uvedený soubor textů poskytl dobrý základní přehled kořenů sociologie kultury, kulturní sociologie i kulturních studií. Jeho celkové vyznění je ale přesto poněkud rozpačité. Autoři jako by neměli ujasněno, co a pro koho chtějí psát. Stati se pohybují na hranici historizujícího učenického textu a textu teoretického. Nabízejí místy velmi kvalitní vysvětlení základních konceptů, ovšem formou nepříliš snadno přístupnou těm, kteří by se s tématem setkali poprvé. Na druhé straně se, zejména John Scott v úvodní kapitole „Kulturní analýza v marxistickém humanismu“, až příliš podrobně zaobírají výčtem historických událostí v rámci jednotlivých škol a popisným přehledem jejich vzdálených přívrženců na úkor hlubšího vysvětlení klíčových myšlenkových konstruktů.

Druhý oddíl je zaměřen na současné kulturní teorie. Soudobí sociologové zde analyzují kulturní projekty Zygmunta Baumana (Peter Beilharz), Michela Foucaulta (Tim May, Jason Powel), Pierra Bourdieuho (Derek Robbins) a konečně i Jeana Baudrillarda (William Merrin). Je třeba poznamenat, že vhodnější by zřejmě bylo dodržet reálnou chronologii, kdy by nejprve byly představeny teorie Foucaulta a Bourdieho a teprve poté zejména Foucaultem inspirovaná kulturní teorie Zygmunta Baumana. Takto jako by jednotlivé kapitoly předcházely samy sebe. Čtenář je nucen při reflexi Baumanovy kulturní teorie nejprve vycházet z velmi vágní představy o Foucaultově díle, aby byl hned v následující kapitole zahrnut jeho podrobnou analýzou.

Za pozornost ovšem stojí zejména kapitola „Spekulace ke smrti: teoretické násilí Jeana Baudrillarda“, v níž William Merrin podrobně analyzuje přístup Jeana Baudrillarda, aby nám jej představil nikoli jako postmoderního nihilistu, jak to podle něj činí např. Douglas Kellner (s. 219), ale jako kriticky smýšlejícího aktivistu, jehož teorie simulace naopak nahlodává dominantní systém a snaží se přispět k jeho zhroucení (s. 208–235).

Průsečkem třetího, závěrečného, souboru textů shrnutých pod nadpis „Současná kulturní analýza“ je pak zájem o aplikovanou kulturní sociologii, resp. snaha o předvedení praktických výstupů kulturní sociologie. Zejména tato třetí část pak dává tušit, co vlastně jsou dnešní kulturní studia a jakým způsobem se (přece jen) vyčleňují ze sociologického pole. Zde se také především setkáme s typickým slovníkem kulturních studií – s pojmy jako *diaspora*, *subalterní*, *transnacionalismus*, *etnomízeze*, *mimikry* apod. V jejich správném dešifrování může dobře napomoci *Slovník kulturních studií* Chrise Barkera, vydaný v roce 2006 rovněž v nakladatelství Portál. Vzhledem k jeho útlosti v něm sice nenajdeme úplný přehled všech důležitých pojmů, ale i přesto poslouží jako dobrý pomocník.

Zmíněný poslední oddíl by mohl být pro české publikum obsahově přínosný zejména proto, že s tématy, která v něm najdeme, se oproti sociologickým teoriím popsaným v prvních dvou oddílech u nás často nesetkáme. Ann Brooks se zde například zabývá přínosem kulturních studií pro nové uchopení reprezentace, identity a subjektivity v současném diskurzu transnacionalismu a transkulturalismu. Na příkladech čínského transnacionalismu a publik současného islámského světa ukazuje důležitost propojení kritické etnografie, feministické antropologie a kulturních studií, neboť toto multidisciplinární uchopení na rozdíl od tradiční sociologie umožňuje lépe pochopit obě zmíněné diaspory a očistit je od jednostranného (západního bílého mužského) pohledu. Brooks se také podrobně věnuje tématu cestování a úloze žen-filmařek (Trinh T. Minh-ha, Clare Denis, Pratibha Parmar, Gurinder Chadha...) v narušování imperiálního a mužského rámování genderu a etnicity.

Dále zde najdeme vedle textu Maggie O'Neill, kterému se budeme vzápětí věnovat podrobněji, příspěvek Eamonna Carra-bineho k problematice analýzy populární hudby, kde poukazuje na dosavadní nedosažitelnost uspokojivé syntézy tří dominantních analytických perspektiv „produkce-textu-spotřeby“ (s. 318) a kapitolu „Kulturní občanství – otázky konzumerismu, spotřeby a politiky“ Nicka Stevenson.

Snad nejjasněji z celé knihy vystupuje na povrch emancipační potenciál praxe kulturních studií v již zmíněné kapitole Maggie O'Neill. Autorka se zabývá výzkumem postaveným na přístupu *etnomízeze*, v němž z pozice „kritické teorie jako feministické praxe“ (s. 274) kombinuje zúčastněný akční výzkum – *participatory action research* (PAR) s *participačním uměním* (PA). Mimo jiné zde představuje svůj výzkum sexuálních pracovníků, ve kterém se tyto, stejně jako členové sousedské komunity v oblastech „postižených“ prostitucí, stávají reálnými spolu-výzkumníci. Praxe

uvedeného výzkumu narušuje nesouměřitelnost akademického a laického či populárního vědění a nabízí horizontální perspektivu, kdy se všichni účastníci stávají aktivními subjekty. Hlas zkoumaných má stejnou váhu jako hlas iniciátorů výzkumu. Použití PA pak klade důraz na „smyslové vědění“ (s. 278) a expresivitu jeho vyjádření, kdy jedním z důležitých výstupů je přístupnost výsledků výzkumu širokému publiku. Součástí tohoto konkrétního etnografického výzkumu bylo vedle rozhovorů i uspořádání workshopů, na nichž účastníci (sexuální pracovnice, starousedlíci a mládež z ohrožených čtvrtí) vyjadřovali své názory prostřednictvím uměleckých forem. Kapitola O'Neill obsahuje ukázky vzniklých koláží, takže čtenář není o nic ochuzen.

Podle autorky byly hlavními výstupy PAR a PA „... změny v místní politice ...; výstava uspořádaná v The New Art Gallery ve Walsallu a články o výstavě a výzkumném projektu v tisku; pochopení role umění ve výzkumu (kulturní sociologie) komunit, zvláště ve vztahu s kulturní rozmanitostí a vzniku praxe jako cílevědomého vědění; tvůrčí způsoby práce s lidmi, jimiž došlo ke zviditelnění jejich zájmů a nápadů pro změnu.“ (s. 282) O'Neill uvádí i přehled toho, jak skupiny vnímaly danou situaci v ohrožené čtvrti (u všech skupin byla např. centrální otázka bezpečnosti) a předkládá konkrétní doporučení, která byla společně zformulována. Důležitým výstupem takto vedeného výzkumu je podle autorky především to, „(...) že se vypořádáme se sexuální a společenskou nerovností u „stereotypních subjektů“ výzkumu.“ (s. 290)

Uvedený přístup velmi dobře ilustruje klíčový transformativní nárok kulturních studií, která se, oproti některým tradičním proudům sociologie, nespokojují jen s porozuměním realitě, ale vyžadují, konsensuálně vyjednávají a aktivně nabízejí změnu stávajícího řádu.

Závěrem lze říci jedno. Sborník tematicky vychází vstříc současné odborné po-

ptávce a neměl by uniknout zájmu těch, kteří chtějí poznat mnohostrannost kulturních studií. Těžko posoudit, zda je ledabylost jeho překladu důsledkem souhry nešťastných náhod, nebo tlaku na vysokou produkci bez ohledu na úroveň kvality uvnitř konkrétního nakladatelství. Zůstává tedy otázkou, zda se české vydání sborníku stane užitečnou příručkou kulturně orientovaných teoretiků a výzkumníků, nebo spíše předmětem jejich kulturní analýzy *par excellence*.

Veronika Frantová

Hana Hašková, Zuzana Uhde (eds.):
Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change

Prague, Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic 2009, 245 s.

Cílem knihy, která se skládá z šesti kapitol (jedné teoretické a pěti studií), je ukázat, jak institucionální kontext a ideologie péče ovlivňují možnosti žen požívat plná občanská práva a rovné příležitosti v České republice. Kniha se řadí mezi publikace, které se zaměřují na zkoumání konkrétních komponentů práv v kontextu jasně definovaného státního celku. (Pro přehled teoretického rozsahu práv založených na občanství viz kupř. T. Janovski, B. Gran. „Political Citizenship.“ Pp. 15–18 in E. F. Isin, B. S. Turner (eds.). *Handbook of Citizenship Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage 2002). Nejedná se o teoretickou studii, ale spíše o soubor přehledů týkajících se jednotlivých aspektů péče jako redefinované kategorie sociálního občanství. Sociální občanství je v knize redefinováno jak explicitně (v úvodní teoretické kapitole), tak především implicitně, v jednotlivých kapitolách, které odmítají klasicky liberální striktní oddělování jednotlivých práv (sociálních, politických, občanských) jako (na základě prezentovaných dat) evidentní mýtus. Kniha tak souzní s jedním ze zá-